NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XIV. ČÍSLO 7.

JOS. ZUBATÝ:

UDATI, UDÁVATI, UDÁNLIVÝ, ÚDAJ, ÚDAJNÝ.

Slovesa *udati, udávati* v nové době užíváme skoro jen s významem ‚oznámiti', zvláště ‚oznámiti něčí provinění' (udati někoho, něco na někoho). Obyčejně jde při tom o *udání* úřední (udáváme úřadu své důchody, zaměstnání, krádež na nás spáchanou, rozšiřovatele padělaných peněz a pod.), někdy také o podobné oznámení neúřední (udáváme na př. administraci svou adresu a pod.). Vedle toho tak také říkáme zvláště o penězích poškozených, padělaných nebo jen podezřelých, cizích, vyšlých z oběhu a pod., podaří-li se dosáhnouti, aby byly v své ceně přijaty (udáme potrhanou bankovku a pod.); jen jakousi žertovnou metaforou se tak vyjadřujeme i o jiných předmětech, nezdá-li se snadným je odbýti (však já ty boty někde, někomu udám!). Hledáme-li starší doklady těchto rčení, najdeme je v té podobě, jak my jich užíváme, jen s významem ‚udávání' neberných peněz. Tak na př. píše 25. dubna 1471 (tedy nedlouho po smrti krále Jiřího, † 22. března) třeboňský hejtman panu Janovi z Rožmberka o rozkaz, co má činiti, když »těchto všech peněz, i prvních královských bielých (stříbrných), lidé zbiehají (od nich utíkají) a bráti jich nechtie... A já úrokuov od lidí (ročních platů od poddaných) vybierati nesmiem (si netroufám), neb vezma neviem, mohl-li bych je u Vašich potřebách *udati*« (Arch. č. 14, 203).

Obyčejný význam slovesa *udati, udávati* v dokladech starých je ‚dáti, dávati'. Rozdíl mezi tvarem prostým a složeným má základ ve významu předložky *u-*, jež původně znamenala ‚od něčeho pryč'. Byl to původně rozdíl jako mezi slovesy *prodati, prodávati* a *uprodati, uprodávati: uprodati* znamenalo ‚prodati část něčeho' (na př. obilí, zboží), ne všecko, a podobně i *udati* znamenalo

vlastně ‚dáti část'. Tak na př. překládá evangeliář Olomoucký v podobenství o desíti pannách (Mat. 25) latinský text prosby panen bláznivých k moudrým »date nobis *de* oleo vestro« (doslova »dejte nám *z* oleje svého«, Kral. »*udělte* nám *oleje svého*«) slovy »*udajte* nám *oleje vašeho*«. Píše-li Hus (vyd. Erb. 2, 118) »nebeské vlasti pravda velí... cizieho nežádati a *svého udávati*«, neznamená to, jak již 2. p. *svého* naznačuje, že bychom měli dávati vše, co máme; ještě zřetelněji to naznačuje na př. brněnský Passionál 176 předložkou *z:* »Slušie... z svého statka (majetku)... *udávati*«. Tento původní význam ovšem, jak se zdá, pozbýval časem své plné určitosti; to asi je také příčinou, že sloveso *udati, udávati* vedle nesloženého *dáti, dávati* zaniklo[1]); tak na př. v stč. básni Pravda (=Právo; Výb. 1, 382, Listy fil. 11, 298) čtem s významem již otřelým slova: »Ktož udává, ten ostává (kdo dává, ten obstává = kdo maže, ten jede); vinen, ktož nemá (nemá co) dáti«. V tomto otřelém významu má kořeny také sloveso *udati, udávati* ve rčeních o penězích. ‚Berné' peníze bereme, a zdá se, že se i o vydávání peněz jinak třebas nepodezřelých říkalo aspoň za jistých okolností *udati, udávati;* tak na př. uvádí Brandl v Glossariu 335 ze Sněmu drženého l. 1612 větu »za dva krejcary jim tam 18 halířů *dávají* a zde oni po 12 halířích za šesták (=dvougrošák) jich *udávají* a tak na tom třetinu výdělku mají«.[2])

Z toho ze všeho podle našeho soudu nelze vybrati nic, z čeho by byl mohl vzniknouti nejobyčejnější způsob, jakým slovesa *udati, udávati* užíváme v době nové my, s významem »(úředně) oznamovati«. Spíše se zdá, že zaniklý způsob starý (s významem »dáti, dávati z něčeho«) právě tím, že zanikl, připravil půdu významu novému. Slovníky znají sloveso *udati, udávati* (i se jmény od něho odvozenými, jako *udavatel, udavač, udání)* s tímto významem teprve z doby nové, tak na př. i slovník Jungmannův jen ze současné mluvy obecné, ze slovníku Dobrovského a ze Sychrova díla Versuch einer böhmischen Phraseologie (1821—22); Dobrovský (nebo jeho spolupracovníci) a Sychra pak bezpochyby znali ta slova z téhož pramene, z něhož je znal Jungmann a z něhož je vlastně známe i my, nemáme-li po ruce slovníku, v kterém by-

[1]) Tak má tištěný Passionál z r. 1495 proti slovesu *udávati,* jak je čteme v rukopisném Passionálu brněnském, již pouhé *dávati* (B, 19b; také pozdější tvar 2. p. *statku* místo staršího *statka).* — Také sloveso *uprodati, uprodávati* zaniklo, ale našlo náhradu v pozdějším *odprodati, odprodávati.*

[2]) Upozorňujeme na jemný rozdíl vazby téhož slovesa v obou dokladech týkajících se udávání peněz. V Arch. č. 14, 203 šlo o možnost udati vůbec peníze, které by se sešly, v dokladu Brandlově je řeč o udávání částečném kolik se udává krejcarů za šesták.

chom mohli hledati poučení, totiž ze způsobu, jak se vůbec mluví v obecném životě a v úředním jednání.

Jak staré je rčení *udati někoho (něco na někoho)* a pod. v této své podobě, nevíme, protože příliš málo známe obecnou mluvu minulých dob a stejně málo úřední češtinu z dob, v nichž se ta rčení ustalovala, t. snad asi ze 16.—18. stol. Spíše pouhou náhodou známe doklad z r. 1788 z Adámkových »Listin k dějinám hnutí náboženského na českém východě v 18. a 19. v.« (1922, Histor. arch. I. tř. Č. ak., č. 43). Je tam také několik listin týkajících se baráčníka z Rané, který se dobyl násilím do fary a tam si vedl velmi neurvale; mezi nimi je »Protocollum, předvzato při právě panství rychmburského d. 29. Novembris 1788« a v něm čteme m. j., že vrchnostenský úředník faráře Matěje Prokopa, »*udavatele* téhož příběhu kvaltného«, jenž měl svou »*udalost*« (udání) přísahou potvrditi, oslovil takto: »Velebný pane, v jejich udalosti, pod datum d. 29. Septemb. r. b. sem ku právu zadané, *udávaj* Jana Kasaře, baráčníka ze vsi Ranny, kterak ten samý dne toho a s jakým kvaltem a násilou k jejich domu farnímu přistoupil...« (str. 106). Že slova, o která nám jde, s významem dnešním žila již dosti dávno, soudíme z toho, že je zná lidová mluva snad po celém území českém; jsou známa i na Slovensku, smíme-li aspoň souditi z toho, že sloveso *udať* má i slovník Bernolákův, že ho užíval Kukučín (Sobr. sp. 10, 186), že i v novinách čítáme odvozené od něho příd. jm. *udajný* a zvláště přísl. *udajne* (nebo, jak Kálal 735 píše, *údajný, údajne)* s významem něm. angeblich, č. udánlivý, udánlivě.[3])

S tím lze srovnati doklady, jež známe z látky nasbírané k chystanému slovníku České akademie. Sahají k samé časové hranici, od které slovníkové sbírky počínají. Z knížky »Neporušený jazyk sv. Jana Nep.« (1772) vypsán doklad »on (písař) pro takový vejstupek (t. křivé svědectví) od jedné osoby *udán* a na poručení nejvyššího král. sudí do vězení uvržen byl«. Podobné doklady jsou z r. 1777, 1808 (nedorážej více na mne, nebo se udám sám, J. Ziegler v Hlasateli 3, 60) atd. Zajímavý je doklad z Palkovičova Týdeníku 1814 (pokuta se má na 1000 franků snížiti, jestli knihkupec tiskaře udá [prozradí], 502), jednak tím, že pochází od Slováka, jednak tím, že v závorkách přidáno vysvětlení významu. K tomu se druží doklady slov *udavač* (po prvé v Hlasateli 1808,

---

[3]) Sloveso *udať* jsme našli i s významem zprávy neurčené úřadu v Škultétyově knize Nehaňte ľud môj (95): »Knihovne alebo inej podobnej sbierky vzdelavateľnej Medňanský roku 1818-ho nemohol udať zcelej veľkej Nitrianskej stolice«.

341) a *udání* (z Fryčajova Velesl. vítězství, 1814, 57, z Rozmanitostí 1816, A 32 atd.).

Matiční Brus se chová k slovesu *udati* ve významech, o které nám jde, dosti nestejně. Všecka tři vydání radí, aby se místo »udati příčinu, směr, počet a p.« raději říkalo »říci, jmenovati, naznačiti, ohlásiti, uvésti, vytknouti« a p. K tomu přidává vyd. 1. (1877): »Sloveso ‚udati' a subst. ‚udání' připustiti lze však ve smyslu statistickém«; vyd. 2. (1881): »Sloveso ‚udati' a subst. ‚udání' však dobré jest ve smyslu statistickém a policejním = angeben. Rosa. Ml. ob.«; vyd. 3. (1894): »Sloveso však *udati* a podst. *udání, udavač* dobrá jsou v úřední mluvě«. Na čem se zakládá odkaz k Rosovi v 2. vyd., nevíme (Jungmann zná z Rosy sloveso *udati* jen o udání peněz); kdyby byl správný, zaručoval by nám význam udání někoho u úřadu již pro 17. stol. Jiné brusy mluví zejména o ‚udání' někoho u úřadu celkem shovívavě. Tak také Kotlův slovník 4, 286; zde však jsou pod heslem *udati co na koho* dva odkazy na Archiv český (2, 129 a 4, 69), které zasluhují náležité pozornosti.

Odkaz první se týká Řádu práva zemského z let 1348—55. Tam čteme v § 92, »že lidí (poddaných) osedlých arcibiskupových ani klášterských žádný nemá k súdu zemskému pohoniti, leč by jim jich vladaři (podle textu latinského pánové sami nebo jejich zástupcové k tomu ustanovení) doma nechtěli pravdy (justitiam, práva, spravedlnosti) učiniti«. § 93 pak pokračuje: »A pakli by úředníci arcibiskupovi řekli, že chtie *pravdy na ně* (na obviněné) *udati,* tehdy ten póvod (žalobce), ktož by je pohnal, má žádati úředníka pražského (zemského), aby na tom súdě seděl podlé úředníkóv klášterských nebo arcibiskupových, a ten jemu má dán býti.« Slova »pravdy na ně udati« patrně znamenají asi »dopustiti, aby se jim stalo podle práva a spravedlnosti«. A stejný význam mají táž slova v druhém Kottově dokladě. Mezi Budějovskými a panem Rackem z Kocova vznikl r. 1474 spor velmi houževnatý, z něhož pochází objemná hromádka listů vydaných v Arch. č. 4, 68 nn. Šlo o budějovské formany, kteří byli v páně Rackově městě Horaždějovicích »staveni«,[4]) aby se dostalo práva Šnoblovi, člověku páně Rackovu, proti Jergovi, člověku budějovskému. Budějovští chtěli, aby jejich lidé byli propuštěni a aby ta věc byla podle práva urovnána; v jednom listě (jejž podepsal »purkmistr a radda města Budějovic Č.« a na němž připsána

[4]) T. zatčeni a uvězněni; srovn. o tomto významu výklad 10, 36. *Staviti* je zde v podstatě totéž co franc. arrêter (stfr. arrester, it. arrestare z pozdního lat. adrestâre; odtud něm. arrestieren, arretieren atd.).

poznámka »Kocovský potom chlapy dával« = chlapů nadával), čteme m. j.: »Protož věřímeť, že je propustíš, a myť chceme *dost pravdy na našeho* (Jerga) *jemu* (Šnoblovi) *udati,* aneb před panem Lvem (z Rožmitála, tehdejším hejtmanem prácheňského kraje) státi«. Již tyto dva doklady Kottovy ukazují, že bylo ustálené právní rčení *udati pravdy na někoho* s významem ‚dopustiti práva na někoho; a to potvrzují dva doklady další. V stč. prosaickém skládání z poč. 15. stol., známém pod jménem Tkadleček, vede Tkadleček způsobem tehdy oblíbeným učené hádání s Neštěstím, jež mu odňalo milou Adličku; již slovo »žalobník«, jímž se tam označuje nešťastný milenec, ukazuje, že skladatel měl jako vzor na mysli spor právní. A tomuto žalobníku odpovídá na jednom místě (ve vyd. H. Hrubého a Fr. Šimka ve Sbírce pram. I, 1, 11, 88) Neštěstí: »A jestliže ť (zde ještě s plným významem ‚ti') pak čím budem vinni, o to se s tebú chcem dáti podobně (náležitě) ohledati (vyšetřiti) a *pravdy na sebe udati* a tu (pravdu) zase přijieti (přijmouti)«; srov. v slovníku při témž vydání str. 205. A r. 1477 píše kdosi komusi na přání svého přítele, jemuž se podle jeho mínění dála nebo chystala nějaká křivda: »Takť mi kázal psáti tobě, že jest byl u králuov a u kniežat a pánuov velikých, a že jest se mu nikde ta hanba nedála, by se měl kto jeho pacholky ujišťovati (je uvězňovati); než z čehož jim kto bude vinu dávati, že chce *na ně pravdy dosti udati,* aby se od nich každému spravedlivé stalo« (Arch. č. 9, 207).

Podobné jsou doklady, jež známe z Gebaurových sbírek k staročeskému slovníku. Ve veršovaném »Umučení Boha našeho Jezu Krista« v rukopise Hradeckém se vypravuje, jak Ježíš byl přiveden k soudu před Kaifáše. Ten vzplanul hněvem, když se mu Ježíš prohlásil za syna božího, a »poče (počal) naň žalovati, vele *sobě práva udati*« (aby mu dali, co je spravedlivé); a »Židé všichni počechu volati: Zákon je ukřižovati, proto, ež sě směl Bohu vrovnati« (vyd. Paterova v 8. sv. Památek staré lit. č. 236). A konečně v Olomoucké bibli volá Job (19, 7): »Nenie, kto by *mi súdu udal*« (kdo by mi soudem pomohl ku právu). Tyto oba doklady se ovšem liší od oněch typických dokladů vzatých ze skutečného právního života staročeského, a pokud jejich tvar nebude potvrzen doklady jinými, smíme je pokládati za volné obměny oné obvyklé právní formule.

Držíme se jen této formule. Dovedem si dobře představiti, jak se časem mohla měniti. Měnily se soudní obyčeje, měnil se i jazyk. Sloveso *udati* i podst. jméno *pravda* v plném původním významu vyšly z obyčeje a rčení *udati pravdy na někoho* pozbylo

tak časem svého, v staré době tak ostře vyhraněného významu. Již jsme nejednou ukazovali, jak se časem staré fráze zjednodušují tím, že jejich jmenná část zaniká a zbylé sloveso přejímá původní nebo obměněný smysl celé fráze. Našim předkům slunce vycházelo za horou a zapadalo za horu; hora byla obyčejně skutečná hora, která omezuje na západě nebo na východě horizont, a pro kulatost zemského povrchu se zdá i na nekonečné rovině, jakých u nás skoro ani není, jako by slunce za horou vycházelo a za horu zapadalo. Nám slunce prostě vychází a zapadá, a důležitá část představy bývalé i v naší představě samé zaniká. Naháníme někomu strachu, ale dovedeme říci také bez předmětu »ten mi nahnal«; sloveso samé má význam ‚postrašiti', jejž vlastně má vyjadřovati celá fráze. Naši předkové někomu něčím (třebas na př. chromotou, bezdětností) nebo někým (na př. osobou, na které se kdo prohřešil) vytýkali oči, t. cpali mu to do očí, div že je tím z hlavy nevytlačili (Flajšhans, Č. přísl. 2, 35), my jen vytýkáme (vyčítáme), co se nám na někom nelíbí, a změnili jsme i vazbu zbylého slovesa podle jeho změněného významu. A něco takového mohlo se státi a bezpochyby se i stalo na starém rčení *udati pravdy na někoho;* počalo se říkati *udati na někoho* — udáním udavač také pomáhá k tomu, aby se vinníku dostalo podle práva a spravedlnosti, co mu náleží —, a konečný výsledek toho všeho může býti a bezpochyby i je dnešní rčení *udati něco na někoho.* Známe počátek i konec toho předpokládaného vývoje, a snad se časem objeví ve skutečném dokladě i některý z jeho zaniklých článků. Takový článek by byl na př. doklad, z kterého by bylo viděti, že někdo na př. v 16. nebo 17. stol. staročeskému rčení *udati na někoho pravdy* rozuměl tak, jak jí rozumí Čech dnešní, nezná-li jejího původu a starých dokladů, totiž asi tak, jako kdybychom my řekli »udati na někoho pravdu, učiniti naň pravdivé udání« nebo nějak podobně; [5]) a něco podobného by jistě bylo velmi možné v době, kdy starý význam slova *pravda* již úplně zanikl.

Je-li tento výklad správný, plyne z něho ovšem i poučení pro otázku správnosti či nesprávnosti slovesa *udati* a jeho odvozenin

[5]) Tak asi rozuměl svým dokladům Kott; aspoň je bez jakékoli poznámky položil do téhož odstavce s nč. dokladem (vazby *udati co na koho)* »udal naň, že kradl, er denunzierte ihn«. Také v tom by snad mohla býti stopa původního významu, že se v dokladech z 18. a z počátku 19. stol. místo pouhého *udati* časem objevuje plnější rčení *udati ku právu* (srovn. také v našem dokladě z r. 1788 slova o ‚událostí' »sem [do Rychmburka] ku právu zadané«); víme ovšem, že se v té době ‚právo' říkalo i prostě příslušné soudní instanci.

ve významu, v kterém jich snad nejčastěji užíváme, o oznamování všelikých provinění, aby se jich pachatelům dostalo »pravdy«, toho, čeho se jim podle zákona dostati má. S tímto významem sloveso *udati* je starou částí našeho jazykového majetku a má v něm svou historii. Není to historie přímého vývoje; ale co vše bychom musili z jazyka vymycovati, kdyby v něm nemělo míti místa, co v něm nevzniklo bez všelijakých vedlejších vlivů, svádějících jazykový vývoj s přímé cesty! Abychom uvedli příklad nejbližší, i rčení *vytýkati, vytknouti někomu něco* bychom musili prohlásiti za nesprávné. A proto, míní-li matiční Brus slovy »ve smyslu policejním«, »v úřední mluvě« ten význam, o kterém zde mluvíme, srovnáváme se s ním a v tomto významu máme sloveso *udati* za správně české. Ani nevidíme cizího slova, které by bylo mohlo býti vzorem našeho »udávání«; něm. *anzeigen* je přece podle významu svých částí něco jiného než *udati.*

Kde je dnes zvykem »udávati« jinak a něco jiného než u příslušného úřadu něčí provinění, jeví se okolnosti, podle kterých bychom mohli rozhodovati o tomto způsobu vyjadřování, jinak. V starém jazyce se, pokud vidíme, nic podobného neobjevuje, ba i v prvních dobách našeho písemnictví se objevují doklady jen ojedinělé. Jungmann má z denního života doklady »udati své důchody«, »neudal všeho statku svého«; tak se mluví i píše podnes, »udáváme« také na úřadě a podle potřeby i jinde, na př. své jméno, svůj byt, své zaměstnání, někdy i důvody svých činů, své úmysly atd., udáváme tytéž a podobné věci i o jiných lidech, kde se naskytne toho potřeba. V prvních dvou třetinách minulého století dokonce takového rozmanitého »udávání« nalézáme v našem písemnictví více než dnes; uvádíme zde ze sbírek k akademickému slovníku některé doklady, kde bychom se dnes asi vyjádřili jinak. »Toto nové *udání* článku pokoje (= míru) ... upřímně o pokoj jednající cizí vyslance tak zarazilo, žeť ... jednání (s Napoleonem) přetrhli.« (Fryčaj, Velesl. vítězství, 57, 1814); »Hlahol pověstí dávnověkých! *udání* z časů bývalých!« (Čelakovský v Poutníku slov. 2, 16, 1826); »nejvíce jen na všeobecné, pravý přehled poskytující *udání* ... se obmeziti míním« (ze zprávy jednatelovy v Čas. mus. 1827); »I *udáno* jí (Psyše) hlasem, kam se dáti má; Psyche jdouc za *udáním,* přišla do lázně překrásné« (F. B. Tomsa, Přástevnice 6, 103, 1839); »Jinak nemohl ale (nádvorník) nic *udati*« (Pražský posel, 1848, 22 b); »Jáť jsem vás (redaktor chudé lidi) ani ještě zejména *neudal*« (t. 94a); »(žoldnéři) mučili obyvatele, aby jim skryté poklady *udávali*« (Tomíček, Děje angl. 79, 1849) atd. To jsou asi přede-

vším doklady, jakých se týká rada matičního Brusu, aby se místo *udati* raději říkalo »říci, jmenovati, naznačiti, ohlásiti, uvésti, vytknouti« a pod. A uvážíme-li, že se tak nemluvilo ani nepsalo v dobách dřívějších, že nic takového nezná ani Jungmann, že nic takového není v mluvě lidové, že se ani dnes tak nevyjadřujeme, — kdo by řekl dnes na př., že by byli zástupci některého státu v Haagu »udávali« ty a ty požadavky nebo podmínky, že by se v nějakých slovesných nebo jiných památkách ozývala »udání« z minulých dob, že by kdo musil »udávati« skryté poklady a pod.? - sotva dospějeme úsudku jiného, než že v takových dokladech nemáme viděti nic jiného, než mrtvě narozené pokusy úsilí tvořiti potřebnou látku spisovného jazyka, jaké nalézáváme u všech národů a jaké nemohou překvapiti zvláště u národa, jehož osvětový vývoj byl přetržen ranou tak strašnou, jako se stalo u národa našeho. Ty pokusy nezanechaly v našem spisovném jazyce skutečných stop, snad spíše pro svou zbytečnost a pro nedostatek základů v dějinách našeho jazyka než zásluhou našich brusů, a bylo by zbytečné si jich dále všímati.

Zbývá »udávání« jména, stavu, bytu, jmění, ceny, příjmů atd. na úřadech i kde jinde je toho potřebí. Starý jazyk tohoto způsobu vyjadřování nezná (a musíme spravedlivě uznati, že naši předkové ani neměli tolik příležitosti podobné věci udávati, co jich máme my), ale žil již v době Jungmannově a jistě již před dobou, z níž pochází jeho slovník. Podobnost slov *udati, udání* v tomto významu s něm. *angeben, Angabe* je podle našeho soudu nepochybná, a sotva lze pochybovati, že tato německá slova byla vzorem, podle něhož vznikl zvyk, užívati stejným způsobem slov *udati, udávati, udání*. Pomáhalo při tom asi, že táž slova byla v obyčeji již o jiném úředním »udávání«, o oznamování něčího provinění; ale vliv cizí při tom popírati nelze. Jest ovšem otázka, bylo-li by možno zbaviti pro tento podezřelý původ náš jazyk slova již tak zakořeněného, a druhá otázka jistě neméně důležitá, čím je nahraditi. A protože jde o slovo, jehož původ, třebas ne v celém svém významovém rozsahu, přece jen je domácí, nezbývá snad než přijmouti, co v našem jazyce již před více než sto lety nabylo domácího práva.

S tímto *udati, udávání, udání* (s významem něm. angeben, Angabe) je v nejtěsnějším spojení příd. jméno *udánlivý* (někdy psávané i *udanlivý)* se svým příslovcem *udánlivě. Udánlivý, udánlivě* jsou slova nová, jichž Jungmann ještě nezná; po prvé (s krátkým *a)* jsou zapsána v Kottových Přísp. 3, 458 z r. 1886, 1898. Jsou to slova vzniklá jen proto, abychom mohli co možná věrně na-

podobiti německé věty s příd. jménem nebo příslovcem *angeblich*. Zvláště příslovce *udánlivě* zní českému uchu ohavně a je zbytečné, protože snad všude poctivému Čechu stačí slůvko *prý* (provolání udanlivě spolkem vydané Nár. l. 23. února 1898; případ vraždy z milosrdenství... odehrál se udánlivě též na Slovensku 17. bř. 1925), a kde opravdu musí býti řečeno, že podkladem něčeho je udání, možno přece po česku říci *podle udání*[6]). Příd. jméno *udánlivý* má obdobu v slovech *zdánlivý*, stč. *spánlivý* (ospalý), *nedbánlivý (nedbanlivý)*, sloven. *uznanlivý* (uznalý), jejichž základem jsou podst. jména *zdání, spaní* (stč. *spánie), nedbání, uznání* a vzorem příd. jména, jako *bedlivý, horlivý, hanlivý, strašlivý, pečlivý* atd. (také slova *přičinlivý, účinlivý* a *snášenlivý* vedle *snášelivý* jsou dosti podobná); a smíříme-li se se slovy *udati, udávati, udání* s významem něm. *angeben*, možno se smířiti i se slovem *udánlivý*. Ale zbytečně jím plýtvati snad přece není potřebí; i *udánlivou* cenu nějakého domu nebo ztraceného náhrdelníku, *udánlivý* byt nějakého dobrodruha, *udánlivého* vynálezce nějaké novoty lze označiti jinak než přímým napodobením způsobu, jakým se vyjadřuje němčina, když ne jinak, slovem *udaný* nebo krátkým opisem (na př. »byt, v němž dobrodruh podle udání bydlí« a pod.). Počátkem tohoto roku jsme čtli o výčitkách Ženské mezinárodní ligy pro mír a svobodu, jichž se dostalo Praze pro křivdu, která se prý v ní děje Němcům. V Nár. pol. byla 9. ún. zpráva o listu, který byl z Ligy poslán pražskému primátoru, a podle ní v něm byla m. j. slova, že »delegace německá a rakouská... jistě by byly první, které by odmítly stížnosti na pana primátora pro udánlivý bojkot němčiny v úředních věcech«; nestačilo by napsati »*domnělý* bojkot«?

Do této slovní skupiny patří také slovo *udaj* nebo *údaj*, jak píší úřední Pravidla (správněji, protože to je předponová složenina jmenná, tedy slovo jako *úbor, účet, účin, úděl, újezd* atd.). Je to slovo nové, jež Jungmann s významem ‚udání' uvádí zejména z řeči hraběte Kašpara ze Šternberka o meteorech, otištěné v 9. ročn. Čas. mus. Mluvil o výkladu meteorů v ten rozum, »že to vyvrhelové asi budou, kteří jako u známých sopek u větrný obor byli vmetáni a tak na povrch země že padli«, ukazoval na padání meteorů u Strkova 3. července 1753 a pokračoval: »I na tento *udaj* a zde pronešenou myšlenku ohledu se nebralo, až

---

[6]) Jak málo vybíraví dovedeme býti ve volbě svých slov, dokazuje na př. věta »...provaz, který jsem koupil *tak zvaně* (= angeblich, podle svého udání) na svázání našich zavazadel« (v románové příloze Národa »Tajemství ind. pokladu« z r. 1926, str. 70).

konečně v pozdějších létech osmnáctého století více takovýchto *udajů* se naskýtlo«. Z tohoto snad nejstaršího dokladu slova *údaj* (*udaj*) není ani dost jasně viděti, máme-li mu s Jungmannem přikládati význam ‚udání' či ‚událost' (kdo si přečte Jungmannův článek *udání* a Kottův článek *udati*, snadně uvidí, jak splývají hranice dvou původem rozličných sloves *udati* a *udáti se*); že se slovo *údaj* s významem ‚událost' objevuje, vidíme i z Kottových dokladů 4, 285. Další významový vývoj slova *údaj* je po stránce významové ovšem sbližuje se slovem *udání;* při tom zůstává jistý rozdíl v tom, že slovem *udání* naznačujeme spíše obsah ‚udání', ne jen sám výkon ‚udání', a že nám ‚údajem' velmi často je i zpráva neúřední, mnohem spíše než ‚udáním' (mluvíme-li na př. i o údajích cestovatelů, dějepisců, současníků nějakých událostí a pod.). S tímto slovem *údaj* ovšem těsně souvisí sloven. slova *udajný, udajne* (*údajný, údajne*), jichž zejména slovenské časopisy užívají stejně jako naše časopisy slov *udánlivý, udánlivě.*

LÍBEREC.

Že *Liberec* není původní jméno známého severočeského města, je vůbec známo i uznáváno; také, že původnější je jeho německé jméno *Reichenberg*. Tak na př. podle Sedláčkova Místopisného slovníku byl Liberec »původně ves řečená Reichenberg, jinak Habersdorf«; o V. V. Tomkovi, jenž nerad slevoval z toho, co pokládal za historickou pravdu, je známo, že tvaru Liberec neměl ve zvyku užívati ani v hovoru. Ale o podrobnostech té věci se snad ani mnoho neuvažovalo; zejména ne o otázce, jsou-li jména Reichenberg — Liberec slova původem různá či snad příbuzná, vzniklo-li snad jedno z druhého či nic, a vzniklo-li, jak se to asi stalo. Vývojová cesta od slova *Reichenberg* ke znění *Liberec* je ovšem aspoň na pohled dosti daleká; ale trochu poučení můžeme snad čerpati z té okolnosti, že cestou v podstatě touž šel i vývoj jiného místního jména.

Na severovýchod od Rychnova nad Kněžnou je veliká vesnice, která po česku se jmenuje *Liberk*, po německu *Rehberg;* její původní jméno bylo podle Sedláčka *Richenberg*. Není příliš smělá domněnka, že samohláska *i* v první slabice byla původně dlouhá, že tedy jméno této osady původně znělo *Rîchenberg;* jmenuje-li se blízký *Rychnov* po německu *Reichenau*, není potřebí mnoho důmyslu, abychom poznali, že český tvar asi vznikl ze staroněmeckého *Rîchenau*. Přidáme-li, že český přídavný tvar odvozený

od jména osady, která se dnes po česku jmenuje Liberk, zní *liberecký* (r. 1918 jsme v blízké Lukavici slyšeli hovor o libereckém plátně, t. j. o plátně tkaném v Liberku, ne v dnešním Liberci), vidí čtenář sám, jak podobné jsou osudy jména města Liberce a vsi Liberka. Jde jen o to, jak vyložiti rozdíly těch tvarů.

Především pokládáme za pravděpodobné, že obě jména, *Liberec* i *Liberk,* jsou původu německého. *Rîchenberg, Reichenberg* jsou zřetelná slova německá; co by v češtině mohlo býti jméno *Liberec,* a co zvláště jméno Liberk? Z toho by ovšem plynulo, že jména obou osad, o kterých mluvíme, pocházejí od německých osadníků. Snad to byli přistěhovalí řemeslníci, tkalci; o velikém významu německých řemeslníků v dějinách našich osad, zvláště měst, nemusíme dlouho vykládati. Německá jména ovšem zněla cize domácímu obyvatelstvu, usazenému snad v okolí německých osad, snad někde i v osadách týchž; v ústech českých se německá jména časem měnila skoro k nepoznání. A nebývají to vždy změny pravidelné, zachovávající pevné zákony hláskoslovné; bývají to změny vznikající tím, že ucho nezvyklé hláskovým útvarům cizího jazyka jeho slova nedokonale vnímá a ústa neobvyklé cizí zvuky nedokonale napodobí. A nesmíme zapomínati, že změny, kterým podle našeho mínění v slovanských ústech podlehly hlásky německého jména *Rîchenberg — Reichenberg,* jistě pocházejí z doby velmi staré. Cizí slova se v lidové mluvě komolí i dnes, v dobách, v kterých jsme již dosti zvyklí a ochotní věrněji zachovávati jejich původní znění; oč větší změny smíme očekávati ve jménech přejatých před několika stoletími!

Samohláska *i* v první slabice jmen *Liberk, Liberec,* pocházejí-li, jak se domníváme, z němčiny, ukazuje asi na doby, v nichž původní jméno německé mělo ještě *î.* Slovo *Rîchenberg* znělo asi v českých ústech dvojslabičně, se souhláskovým *n* (nebo před souhláskou *b* snad spíše s *m*), *Rîchnberg, Rîchmberg* (jako něm. jméno *Rosenberg* znělo *Rožmberk).* Dvojslabičně se vyslovovalo na př. *osmnáct, sedmnáct* (nebo trojslabičně *osmnácte, sedmnácte),* z toho pak je lidová výslovnost *osnáct, sednáct* (vedle trojslabičného tvaru *osumnáct, sedumnáct* s nepůvodním *u* a spisovného *osmnáct, sedmnáct,* se samohláskovým *m).* Slovo *Rîchnberg* (nebo *Rîchmberg)* se asi vyslovovalo podle toho také *Rîchberg, Richberg,* a komolilo se i ve znění *Rîberg, Riberk.* Jmenuje-li se náš *Liberk* po německu dnes *Rehberg,* smíme v tom viděti výsledek lidové etymologie, která nesrozumitelnou slabiku *Rî* spojila se slovem *Reh* (srnec, srna). Slovo *Riberk* nebo jeho předložkové pády jako *do Riberka* měly dvě hlásky *r;* že se v takových slovech jedno

r měnívá v lidové mluvě v *l* (na př. č. *delektor, delechtor* z *direktor),* je úkaz známý snad ze všech jazyků, které mají *r* i *l.* A tak bez obtíží chápeme i tvary *Liberk, do Liberka.* Ani tvar *Liberec* místo očekávaného tvaru *Liberk* nepůsobí zvláštních nesnází. Hlásku *c* měl v starší době již 6. p. *(v Liberce);* ale ještě vydatnější pramen měla tato hláska asi v příd. jméně odvozeném ze jména *Liberk.* Naznačili jsme již, že u jména vesnice Liberk toto příd. jméno zní *liberecký,* ne *liberský,* jak bychom očekávali, (snad se někde říká i *liberský,* ale ten tvar jsme neslyšeli). Také u jmen měst Žamberka a Vamberka zní toto příd. jméno *žamberecký, vamberecký* (vedle spisovných tvarů *žamberský, vamberský).* To jsou tvary vzniklé napodobením podobných příd. jmen s pohybným *e;* ke jménům jako *Frýdek, Hájek, Šárka, sádky* znějí příd. jména správně *frýdecký, hájecký, šárecký, sádecký* atd. Vliv tvarů na *-ecký* pozorujeme časem i na slovech, v kterých tato koncovka má ještě méně oprávnění než v slovech jako *liberecký*; na př. ke jménu *Ústí* je příd. jméno *ústecký,* odvozeniny místního jména *Hlinsko* znějí *hlinecký, Hlinecko,* ulice vedoucí k mostu se v Praze jmenuje odedávna *Mostecká.* A protože *-ecký* je také pravidelná koncovka příd. jmen odvozených od jmen na *-ec* (na př. od slov *kopec, kupec, Týnec, Chlumec* jsou příd. jména *Kopecký, kupecký, Týnecký, Chlumecký),* není divu, přitvořen-li k příd. jménu *liberecký* jako jméno města tvar *Liberec,* který z jazyka vypudil starší tvar *Liberk.* Vždyť tvar *Liberec* českému uchu zní i spíše jako slovo české než *Liberk.*

To vše je výklad, jakého se dovede z nepochybných základů dobrati jazykozpyt. Vhod by mu přišlo i mínění historika, zejména kdyby potvrdilo předpokládané tvary přechodní mezi původním jménem *Rîchenberg* a dnešními jmény *Liberec a Liberk.* Zmínky zasluhuje okolnost, že Liberec i Liberk leží poblíž krajů odedávna osídlených souvislým obyvatelstvem německým; a bez důležitosti není také okolnost, že Liberec i Liberk jsou dnes a byly asi i v minulosti osady dvojjazyčné. A konečně by jistě byla divná náhoda, kdyby na dvou od sebe dosti vzdálených místech totéž původní jméno *Rîchenberg* bylo nahrazeno bez historické souvislosti novým jménem zase skoro týmž.

Z něm. jména *Rosenberg* vznikl v slovenských ústech tvar *Ružomberok,* v němž samohláska *o* v poslední slabice je pohybné *o* (správně se tedy má psáti *v Ružomberku,* ne *v Ružomberoku* atd., jak v českých novinách často čítáme). V českých hláskách by ten tvar zněl *Rožmberek* (nebo *Rožumberek), v Rožmberku* atd. Podle toho by z něm. *Rîchenberg* byl mohl vzniknouti i tvar s pohybným *e, Liberek, do Liberka* atd.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Vítězslav Nezval, *Kronika z konce tisíciletí.* Román. Sfinx — B. Janda v Praze 1929. Vyšlo jako 2. svazek knihovny Pyramida, kterou rediguje Emil Vachek. 231 stran. Za 35 Kč.

Prvním svým pokusem o román podal V. Nezval nový doklad staré pravdy, že lyrický básník bývá špatným romanopiscem. Nezval je vyznavač nové poesie, jež spatřuje svůj úkol nikoli v slohově dokonalém vyjadřování krásných myšlenek, nýbrž v libovolném zobrazování dojmového a představového světa, a k tomu jí postačují jednotlivosti, drobné nápady a neobyčejné metafory, sdružované ve volné celky jenom bujnou asociací vněmů a vzpomínek. Této hravé poesii se stává přítěží i interpunkce, protože brzdí překotné rojení a přeskakování představ. Hra se slovy, to je hlavní snažení a jediný cíl mladých básníků; od problémů, od logické souvislosti a promyšleného stavění utíkají. Není tedy divu, že básník dívající se takto na slovesnou práci projeví žalostnou nemohoucnost stilistickou, jakmile se pokusí aplikovati svůj roztěkaný lyrismus na dílo vyžadující jasného a soustředěného postupu myšlenkového a přesného, pevně ovládaného výrazu slovního. Že pokus Nezvalův není výjimkou z této zkušenosti, ukáže i jeho jazykový a stilistický rozbor. Nezval se obecně pokládá za vůdce nejmladší básnické generace, je často i ve formě napodobován, a bude tedy užitečné upozorniti na jazykové a stilistické nedostatky v jeho díle; je jich bohužel více, než bychom očekávali od rozhodného informátora slovesného umění. Zdá se, že svému slovnímu výrazu nevěnoval Nezval ani trošku svého reformátorského úsilí, neboť vězí až po krk ve všech jazykových nezpůsobech a neumělostech svých předchůdců a přidává k nim ještě nové.

Především vytýkám, že se nedovedl vyhnouti ani chybám pravopisným a tvaroslovným, někdy přímo školáckým. Píše k o š t ě n é distinkce 15 m. kostěné, o c h l a ď o v a č 19 m. ochlazovač, n a h r a ž o v á n a 99 m. nahrazována, p ř i p o m ě l 165 m. -mněl, v y r o z u m n ě l 171 m. -měl, n a p j e t í 227 m. napětí, j e d i n ě 28, 80 a j. m. -é, s ú č t o v a l se studiemi 92 m. zúčtoval, S y l v e s t r 61, 114 m. Silvestr, p o n u r e j š í 91, 216 m. ponuřejší, den d u š i č e k 55 m. D u š i č e k, Malá S t r a n a 165 m. strana, m e s s a l i a n c e 151 (ale na str. 165 mesaliance), m e m p h i s k a 84 m. memfiska, a g á t 54, a g á t o v é lístky 53 m. akát, akátové. Nesprávně dohromady je psáno s t o 188 m. s to,

vzápětí 197, jakoby jí byla zima 134 m. jako by jí bylo zima a pod. Zbytečně se vokalisují předložky a předpony ve spojení ve městě 21, 63 a j., ve svém pokojíku 63 a j., ke Hradčanům 93, otevíral 66, 135 a j., odejeti 31, 113 atd. Naopak místo před všemi 93 a j. by bylo lépe psáti přede všemi a pod. Málo pečlivosti věnoval autor kvantitě; píše Ovídovy básně 7, legáto 191, négři 131, zářijový 48, 54, 61, 113, sténání 26, zasténala 137 (66 zastenati), stínítko 30, líčidlo 31, 133, zaklínadlo 40, počítadélko 53, umývadlo 74 (72, 205 umyvadlo), umývačky 49, umývárna 37, rozsévačky 135, umísťoval 74, přívrženec 108, líšili se 109, sípění 35, shromážďují 52, přísahati 54, 66 a j., zapřísahati 58 (66 zapřisahala se), neprobádaný 179, dvéře 154 a pod., a naproti tomu zase: pihovatá pleť 2, procitati 23, mihající se 27, ocitati se 169, ideal 87 atd. Nedokonalou znalost českého skloňování a časování projevuje autor, když píše v rukách a nohách 58 m. v rukou a nohou, nožičkami 50 m. -ama, závratě (2. sg.) 90, do náruče 103, 114 m -i, do nějž 29, 75, 106, od něj 118, z nějž 35 m. do něhož, od něhož atd., v tomtéž sále 62, 45, 199 m. v témž, v těchže mlhách 57 m. v týchž, když by mu ho (peníz) zaplatil 195 m. jej, a pod. jinde; vonící 26, 91, 97, 199 m. vonějící, napnutí 191 m. napětí, vyhražený 30 m. vyhrazený, unešena 189 m. unesena, smísený 47, 65 m. smíšený, byss se 176 m. by ses a pod.

Ani ve volbě výrazů se nedovedl N. osvoboditi od rozmanitých kazů, germanismů a nevhodných slov a frází, zůstávaje v tom věren starší generaci, kterou jinak odsuzuje. Píše: s přehnanou mimikou 55, 56 a j. místo s přepjatou, přemrštěnou; docíliti odložení odjezdu 115 m. dosáhnouti, aby byl odložen. Velmi si oblíbil autor nepěkné slovo listovati (m. probírati se, prohlížeti, přemítati, obraceti listy a pod.), kterého užívá takřka na každé stránce, a to s trojí vazbou: listovati v časopisech 10, 17, 32, 120, 127, 157 a j., listovati noviny 120, 121, listovati novinami 123; podobně prolistovati obrázky 173, 121 atd. Stejně oblíbené u Nezvala je slovo vyvolávati ve smyslu buditi, působiti, vybavovati a pod., na př. vyvolávati představu 16, pocit 17, slovo 17, výstupy 148, vlasy žen (m. připomínati, buditi vzpomínku na ně), kasárenské baráky a zákopy 16 a j. Nevhodně se píše přemíra citlivosti 144 m. nadbytek; vyřizovati si záležitosti 100 m. věci, potřeby; umění neodvislé od zmatků 179 (dvakrát na téže stránce) m. nezávislé

na zmatcích; n a s l o u c h a l i kolovrátku 183 a j. m. poslouchali kolovrátek; trvalo to týden, než na něho p ř i š l a ř a d a 38 m. než na něho došlo; p r v o t ř í d n í látka 195 m. výtečná, velmi dobrá a pod.; r o ž n í hospůdka 174 m. nárožní; velkoměstský p r o v o z 131 m. ruch; o p r o t i m. proti atd. Zbytečně často klade autor složeniny s předponou b e z- místo jiných výrazů lepších, na př.: b e z v ý s l e d n é pokusy 162 a j. m. marné; b e z v ý h r a d n á láska 151 m. bez výhrad, naprosto oddaná a pod.; b e z o h l e d- n á zloba 54 m. hrubá, surová, krutá atd.; b e z c í l n ý život 109 m. bez cíle atd. Mnohým slovům autor nerozumí a užívá jich v nenáležitém spojení, na př.: jiskry z h á š e l y v listoví 210 m. zhasínaly, hasly; podepisovali (m. podpisovali) r e k u r s, že jedou (m. pojedou) na vlastní zodpovědnost (m. odpovědnost) 193 m. revers; pleť žen z r c a d l i l a 65 m. leskla se jako zrcadlo; žena na promenádě c h ř e s t i l a v o ň a v k a m i a h e d v á b í m 80 (nesmyslné zeugma); cesta vyježděná k o l e j e m i s a n í 29 m. cesta s kolejemi vyježděnými od saní; odejel (m. odjel) domů, aby tam v y č k a l několika zbývajících dní do odjezdu na vojnu 31 m. aby tam ztrávil několik dní atd.; nebe, k n ě m u ž b y l o d- v r á c e n zády 89 m. obrácen, nebo od něhož byl odvrácen; (sál se leskl) p r o s v ě t l u j e barvitostí praporečků 89 m. svítě se, prosvítaje; prolistoval n ě k o l i k novin 121 m. prohlédl několikeré noviny; d r u h d y 18 m. kdysi, někdy; z á h y 131 m. brzy; p o s l é z e 49 m. konečně; č i 18, 20 a j. m. nebo, neboli; žárlivost v ů č i Jiřímu 132 m. na Jiřího; v ů č i samotnému poklesku neprojevil lítosti 151 m. nad pokleskem samým atd. Najdou se i rozličné strojenosti, které se mnohdy stávají až manýrou. Tak na př. užívá autor slova *vojín,* ale nikdy, ač příležitostí by bylo hojnost, slova *voják,* kterému patrně nedůvěřoval, neprávem je podezíraje z vulgárnosti. K zamilovaným slovům Nezvalovým náleží také slovo *míjeti,* jehož napořád užívá způsobem nepřirozeným, na př.: automobily, m í j e j í c í podél domů 120 m. jedoucí, jezdící; m í j e j í c í dav lidí 130 m. přecházející; po schodech m í j e l i studenti 91 m. chodili; m í j e l i velké rybníky 79 m. šli podle rybníků, a pod. 94, 186, 215 (dvakrát) a j. Jiné takové nepřirozeně kladené a u Nezvala velmi časté slovo je p o d é l, na př.: projížděl p o d é l c h o d c ů s roztaženými deštníky 33 m. podle; choditi p o d é l u l i c e nevěstinců 36 m. ulicí; ruka visela p o d é l o t o m a n u 37 m. vedle otomanu nebo s otomanu; procházeje se kolem smetiště p o d é l h r u š k y 55 m. podle hrušky n. pod hruškou atd. Provincialismus je sloveso b ý v a t i 182 ve významu bydliti. Rád také N. vyhledává slova nová, na př.:

rafinovaná zabíhačnost 129 m. rozvláčnost a j.; mravenčivý pohyb 131 m. hemživý; káva přilnávala se na jazyk 193; fantomatické ženy 215 m. podobné fantomům; jasnozřivost 218 m. předvídavost; když seděl v prázdninové třídě 7 m. v třídě prázdné o prázdninách (brachylogie). K autorovým osobním zálibám počítám také analytické vyjadřování vněmu; zpravidla totiž místo jednoduchého výrazu slovesného užívá výrazu složeného z adjektiva a slovesa stávati se, činiti a pod., na př.: její oči se stále stávaly šedivějšími 93; představy se stávaly ošklivými 15 (zde by sloveso *zošklivovaly se* vystihovalo dokonce i přesněji představu), a pod. 16, 17, 53, 74, 79, 104 atd.

Také skladbě Nezvalově nutno vytknouti vážné vady, především chybné vazby slovesné, na př. aby předešel zahanbujícím koncům lásky 144 (pod. 221) m. konce; obdivoval jeho postavu 195 m. obdivoval se postavě; spolužačkám učícím se latinská a řecká slůvka 84 m. latinským a řeckým slůvkům; oči uvyknuvše na čočky kukátek 18 a j. m. čočkám; aby přišel odpoledne doprovázeti ho Schönbergovy písně 134 m. při Schönbergových písních; nač dělati mezi nimi takového rozdílu 97 m. takový rozdíl; nenalhával si ničeho 80 m. nic; za pláče hloučku žen, čekajících na návsi povozy na smrt vyvolených 12 m. na povozy (čekati něco = nadíti se něčeho; čekati na něco = čekati, až to přijde); železniční most, jenž býval viděti 8 m. jejž bylo viděti; byl cítit pach karbolky 28 m. bylo cítit; bylo zužitkováno výkalů, odpadků, mrtvol a zdechlin na výrobu plynů 101 m. výkaly atd. byly zužitkovány. Strojeně působí často instr. doplňkový m. nom., na př.: dny byly Albertovi nesnesitelně dlouhými 73; takovou bývá někdy láska 228; byl bezbranným vůči dojmům 54 m. byl bezbranný proti dojmům a j. Nepřirozeně zní genitiv při komparativě, na př.: pojítko, silnější Blaženčiny minulosti 106; mužům starším 42 let 10 atd. Zmatek je i v usu předložek: obchodník pískem 161 m. s pískem; dívala se na něho s bojácným pohledem 66 m. bojácným pohledem; spadla mu ze srdce tíha 67 m. se srdce. Nesprávně je vyjádřen zápor ve větě: růže, jež i v noci neztrácely svých barev 167 m. ani v noci. Zbytečné spojení komparativní je ve výraze: srdce bylo příliš světácké, než aby mohlo dojíti štěstí 80 m. příliš světácké, aby. Zvláště si oblíbil autor vazbu slovesa zdáti se s inf. a instr., patrně zase pro její velkou strojenost, na př. Hradčany zdály se býti zářivějšími 183; pole,

jež se zdála býti velmi písčitými a pochmurnými 23, a pod. 19, 20, 22, 54, 74, 78 atd. Nezvyklým způsobem váže autor také sloveso nechati s inf. a dat., na př.: uhlíky, do nichž nechal (kostelník) foukati hochům 23; opouštějíce orchestr a nechávajíce hráti jeho troskám 31 a j. Nedopatření jsou i ve vidu slovesném, na př.: podařilo se matce přemluviti ji (Blaženku), aby šla (na ples), neboť se plesu zúčastnil statkář 58 m. hodlal se zúčastniti; čas od času odcházela (Blaženka) na návštěvu ke statkáři, ... a v těch dnech byl Albert sklíčen obavou 51 m. býval sklíčen a pod. Mate se činný a zvratný tvar slovesný, na př.: nezakolísal v předsevzetí 208 m. nezakolísal se; hroužení se do výstředností 217 m. hroužení atd. Je tedy jazyk Nezvalův ještě nevyzrálý a nevyrovnaný. Autor nedovede rozlišovati výrazy dobré a jadrné od plev, nanesených do spisovného jazyka rozličnými jeho kaziteli; nedovede rozeznávati živý a přirozený usus od prázdných a papírových strojeností, slova spisovná od vulgarismů a novinářských výmyslů. Proto je jeho jazyk velmi často nahodilou a nekritickou směsí všech těchto různorodých prvků, arci na škodu přirozenosti a vyrovnanosti slohové. A k tomu ještě ochuzuje autor zbytečně svůj slovník stereotypním opakováním některých slov, jako by neznal výrazů synonymních, někdy dokonce lepších než výrazy jím volené.

Avšak nejvážnější nedostatky Nezvalova slovního projevu jsou v jeho slohu. Pokusím se ukázati hlavní z nich a také příčiny, které je způsobily. Je to především nesmírná záliba ve jmenných konstrukcích na újmu výrazů slovesných. Na př.: v aleji kráčel kominík předstihovaný listonošem 220 m. kterého předstihoval (či doháněl?) listonoš (přívlastek vyjadřuje zpravidla vlastnost svého jména, zde však jde o děj, který přívlastkem vyjádřiti nelze). V podobné funkci klade Nezval rád také doplňková adjektiva, na př.: nyní tak prázdná (hospoda) za rána v zimních parách naplnila ho ponurou a vlhkou samotou 27; Jiří dovedl vypravovati sebejednodušší příběhy s poutavostí (!), tak že mu naslouchával (!) Albert celé hodiny, smuten, když se rozcházeli 95 m. a býval smuten, atd. Až do únavy se na každé stránce opakují adjektiva slovesná na *-ší, -vší*. A přičteme-li k tomu ještě abnormální množství přechodníků a verbálních adjektiv na *-cí* (na př. na str. 34—38, t. j. na 5 stránkách, je 33 přechodníků a 17 verbálních adjektiv; na str. 151—153, t. j. na 3 stránkách, je 22 přechodníků a 7 verbálních adjektiv; a tak je tomu všude), pochopíme, proč Nezvalův sloh při vší bohatosti metafor budí podivný dojem veliké chudoby a jednotvárnosti.

Avšak ta jeho nemírná záliba v přechodnících má i svou stránku komickou: autor totiž přechodníkům už nerozumí a nutívá se často do nich i tam, kde nemohou být leč nehorázností nebo holým nesmyslem. Měl by se jim tedy spíše vyhýbat, ale zatím se mu přechodník stal pohodlnou manýrou, klade jej mechanicky bez stilistické potřeby a bez náležité úpravy větné, takže se mu leckdy stává, že napíše něco docela jiného, než zamýšlel. Je to věc velmi poučná, protože z ní jasně vidíme povrchní a lhostejný poměr vůdce nejmladších básníků k mateřskému jazyku, a proto uvedu několik příkladů. Nezval nedovede činit rozdíl mezi přechodníkem přítomným, minulým a budoucím, neboť píše na př.: někteří z nich (lidí) šli zavěšeni, připomenuvše jim (Albertovi a Bertině) stará manželství 174 m. připomínajíce jim tím (lépe by ovšem bylo užít určitého slovesa); měla shrnutou košili až po pás a celičká se chvěla, nebránivši se 66 m. nebráníc se; obrátili lodičku, nechajíce se nésti proudem 85 m. nechávajíce atd. Neví také, že přechodníkem možno zkrátit jenom větu vyjadřující děj průvodní, t. j. v souvětí podřadném větu podřízenou, v souvětí souřadném pak tu větu, kterou by bylo možno v podřízenou větu proměnit (podrobné a jasné poučení o tom najde se v Gebaurově-Ertlově Mluvnici české pro školy střední a ústavy učitelské (1926), v II. díle na str. 251 n.). Nezval však vzájemného poměru vět nedbá a klidně je obrací, jak se mu zamane, na př.: (žena) sloužila před lety u Albertových rodičů, vypravujíc Albertovi o lourdském zjevení 9 (nezkrácená věta by zněla: když žena sloužívala . . ., vypravovávala . . .; tedy zkrátit ji by bylo možno jediné: sloužíc . . ., vypravovávala). Podobná inverse je také ve větách: octnuvše se za městem, šli na pokraj lesa, kde potkávali babky, sbírající chrastí, odpovídajíce na jejich pozdravy 185; viděl, jak pokleká, modlíc se vroucně 80 (t. jak se modlí poklekši, tedy klečíc). A podobně na str. 23 v 2. odst. shora, na str. 47 v 2. odst. shora atd. Někdy nelze vůbec najít důvod, proč autor užil přechodníku, na př.: před ním šuměl potok, jenž odvážel západ(,) a miluje toto ticho, dělal z dopisů, jež jí psal, v duchu lodičky a nechával je plynouti směrem k soumraku 89; vůně dehtu přestala připomínati bečky, vybavujíc kasárenské a barákové záchody 18 (pojetí adversativní!) atd. Takových mrtvých spojení přechodníkových je v knize Nezvalově spousta. Jsou to vazby čistě formální, konvenční, k myšlence se nehodící a nic nevyjadřující, protože nejsou opřeny logickou souvislostí jednotlivých částí myšlenkového celku, nýbrž vyplynuly z pouhé pohodlnosti. Autor si není vědom ani toho, že přechodník je útvar jmenný a

že nemá tedy té dějové přesnosti a plastičnosti jako určitý tvar slovesný, a leckdy užije přechodníku i tam, kde přechodník na vyjádření závislosti nestačí a kde způsobuje myšlenkovou kolisi, na př.: hle, dva přátelé, kteří si rozuměli, setkávajíce se zřídka a téměř si spolu nedopisujíce 228 (ačkoli se setkávali, či protože se setkávali?); podobně na str. 79: nesla (Marta) bandasku a v prostých šatech mu připomínala procházky s Blaženkou, zastavujíc se nad polními květinami, jež trhala do kytice (mluvila o těch procházkách, či připomínala je tím, že se zastavovala jako předtím Blaženka?). A zas by se našlo takových příkladů mnoho. Ale nejhorší ze všeho je, že autor z nepochopitelné nedbalosti nebo snad z chorobné roztržitosti spojil často jednotlivé části souvětí tak ledabyle a nevhodně, že čtenář může jejich vzájemný vztah leda tušit, ale jistoty o něm nemá, na př.: řadil se (Albert) na dvoře kasáren do velkého stroje armády, jenž předváděl (!) rytmus rukou do rytmu kulometů, ohýbaje kolena, tato mechanická ložiska, na nichž se posunovali vojíni při mávnutí ruky velícího důstojníka 38 (kdo ohýbá kolena?); cinkot budíčku probouzel tentýž neklid jako slovo alarm, pojíc svou ostrost, jež znamenala slovo ihned se slovem loučení 17; tužka visící na provázku psala dopisy ze záhrobí podepisujíce se jmény zemřelých králů, básníků a náboženských reformátorů 25; jména králů, jež poletovala v letáčcích nad frontami, zdála se všedními vedle jmen Marie, Anna, Kristýna (!), Františk nebo Jeníček a jsouce změkčena na Honzíček a Aninka, opájela duše vojínů 14 atd. To je tedy hotový mumraj přechodníkový; tak přivedl autor svůj sloh až k absurdnosti z nemírné záliby ve jmenném vyjadřování, z pohodlnosti a z nechuti přesně analysovat vzájemné větné vztahy. Následek toho je ovšem unavující jednotvárnost, nejasnost a nelogičnost jeho vět.

Ale ta mechanisace výrazu slovního postihla nejen přechodníky, nýbrž větnou konstrukci Nezvalovu vůbec. Kořen toho všeho třeba hledati v osobité vlastnosti Nezvalova vnitřního života, totiž v abnormálně vyvinuté schopnosti asociační. Mohlo by se říci, že Nezval žije ve dvou světech: ve světě skutečném a ve světě představ a vzpomínek, které jsou v něm každou skutečností probouzeny, a při tom onen svět druhý prožívá mnohem intensivněji i extensivněji než svět skutečností. Pro něho je skutečnost jen proto, aby mu připomněla něco minulého (odtud to časté v y - v o l á v a t i); ale zase ani v tom nezná míry, a tak se pravidelně stává, že věc nějaká v něm asociací vzbudí představu něčeho jiného, to probudí novou reminiscenci, a ta je zase popudem aso-

ciace další, takže vzniká celý řetěz současných představ.*) A to není jen někdy, nýbrž pořád a pořád, odstavec za odstavcem; proto také obyčejně bývá odstavec Nezvalův jedinou větou. To by samo o sobě nemusilo být chybou, naopak, vážný a svědomitý umělec by z této nevyčerpatelné bohatosti fantasie mohl vytěžiti nesmírně mnoho pro krásu a barvitost svého slohu. Ale tu jsme zase u té nezvalovské pohodlnosti a neobratnosti: z celého bohatství větných spojení, z nevyčerpatelného rejstříku větových obměn a možností dovedl si Nezval vybrati jen tři nejpohodlnější, totiž přechodníky, relativa a spojku *zatím co,* která se vyskytuje s houževnatou pravidelností téměř na každé stránce, někdy i několikrát za sebou (na prvních 6 stránkách je 11 *zatím co*). Všechno ostatní pro něho takřka neexistuje. Jak vypadá takový sloh, ukáže názorně zase maličká statistika: Na str. 9 jsou 4 souvětí ve 4 odstavcích; v nich je 14 vět relativních, 10 větných výrazů s neurčitým tvarem slovesným (přechodníkem), 1 věta vypovídací (*že*), 1 účelová (*aby*), 1 srovnávací (*jak*) a 6 vět řídících. Na str. 8: 4½ souvětí ve 4½ odstavcích; v nich je 12 vět relativních, 6 větných výrazů participiálních, 2 věty se *zatím co*, 2 časové s *když*, 3 vypovídací (*že, jak*) a 7 vět řídících. Dohromady tedy je na 2 stránkách 8½ souvětí s 65 větami (nebo výrazy s větnou platností) a z nich je plných 40% vět relativních. Připočteme-li k tomu věty s přechodníky a participii, které jsou autorovi vlastně jen nouzovou náhradou za relativní věty, dostáváme bezmála 70% vět stejného rázu. Tento poměr vládne v celé knize — vybral jsem k jeho ilustraci úmyslně hned dvě první stránky. Jak taková složená věta Nezvalova ve většině případů vypadá, ukáže tato ukázka ze str. 9: Za několik dnů poté vyběhl (Albert) z domu od příběhu chlapce, *jenž* se stal námořníkem v povídce, *v níž* svítil maják na náves, *kde* stály ženy, l o m í c e rukama nad hlavou nad omdlelou ženou potulného hudebníka (*jež* sloužila před lety u Albertových rodičů, v y p r a v u j í c Albertovi o lourdském zjevení), *které* přišla zpráva, že její muž padl na srbském bojišti mezi vojíny, *kteří* vybojovaly (!) císaři k svátku první vítězství. — A tak to jde bez dechu od první stránky až k poslední — nechci však čtenáře unavovati dalším citováním. Myslím, že ta jediná ukázka je dost výmluvná. Obecné schema Nezvalovy věty by znělo (A = věta řídící, a = relat., *a* = pře-

*) Nezval v tom není docela původní, řídí se tu vzorem francouzského básníka M. Prousta. Podrobně rozebral tuto stránku jeho románu F. Peroutka ve velmi duchaplném referátě v Přítomnosti, r. VII, 1930, č. 3—5; tam odkazuji čtenáře, kteří by se chtěli informovat podrobněji také o obsahové stránce románu, kterou v svém referátě pomíjím.

chodník, číslice značí závislost, tedy 2 závislé na 1, 3 na 2 atd.): A a^1 a^2 a^3 atd. To už není umělá próza, to je zřejmé zápolení s výrazem, v němž autor úplně ztrácí vládu nad svými představami a ony jej zmáhají, takže na konec odhazuje veškeré myšlenkové úsilí organisační a ponechává svou látku v onom rudimentárním stavu pouhé mechanické posloupnosti, který vytvořila náhodná asociace. Nechci zde řešiti otázku, je-li možno takovému psaní dávati ještě jméno umění, ani nechci míti v podezření autora, že lépe psát neumí. Najdou se ostatně u něho také věty a odstavce krásné, ale jen tu a tam, na př. hned začátek první kapitoly nebo některá místa na str. 15—19, — ovšem obyčejně tam, kde je děj zastaven lyrickou vložkou. Bohužel je takových míst příliš málo, aby mohly zachrániti celé dílo. Tedy nikoli neumění, nýbrž nedbalost, lhostejnost, pohodlnost a ledabylost patrně vedly autora k tomu, že se nepokusil státi se mistrem svého slovesného projevu a že se spokojil tím školáckým slepováním, nalepováním a příštipkováním vět, které nikde nepronikají pod povrch věcí; dotkne se, a hned utíká dál, nestaraje se o podstatu toho, co řekl. Že hádám dobře a že autorovi nekřivdím, to ukazuje zase neobyčejně velké množství vět tak povrchně a bez rozmyslu nahozených, že se jejich smysl ztrácí v anakolutech a rozličných nejasnostech. Na př.: milovala (Bertina) tyto ranní okamžiky . . , vdechujíc otevřeným oknem dopolední vzduch parčíku, v němž vyšívali ptáci jarní blankytné hedvábí nebo samet soumračných dní před odchodem do koupelny, kde se kochala hukotem vody 176; (šel) do vykřičeného domu, kam chodíval hrbatý, tuberkulosní holič, jehož se štítil, když ho stříhával, vida v zrcadle jeho kalné oči 71 (kdo koho?); chtělo se mu (Albertovi) polaskati s nohou záložníka, jíž si dával rytmus, hraje na harmoniku 44 (Albert si dával rytmus záložníkovou nohou?); z těchto reminiscencí procital (!) uprostřed polí, jež se zdála býti (!) velmi písčitými a pochmurnými vedle ulic, které měla v moci vyvolávati sem ze vzpomínek hřbitovní kupole a vedle tajemství fezu, který půjčil Albertovi kovář v poledne o pouti 23; pocit a vteřiny nabyly větší důležitosti než děje a čas, takže nekonečně zdála se býti (!) mlhavou (co?) proti přítomnému okamžiku 19; po lékařově odchodu čekal s úzkostí na příchod písaře, jenž odnesl jeho tabulku, sklíčen při pomyšlení, že by se měl vrátiti k celtě 42 (kdo byl sklíčen?); byl to tak subtilní okamžik, že se neodvážil ani pohladiti její ruky, neboť pohlazení by bylo bývalo příliš prudké a v tomto ovzduší jako pod závoji, jež tu zanechala hudba, splynuvší (!) se slabým měsícem a jež způsobovalo, že byl pod hypnosou 48;

když platil číšníkovi, a na otázku, kam by šli, přála si jíti domů 174 atd. Často způsobí autor nejasnost svou interpunkční bezradností, na př.: pak přišla ranní prohlídka a lékař, jenž ho včera operoval, naslouchal dnes zvukům celého jeho těla jako houslař, jenž pohnul kolíčkem houslí a vracel se vždy k jeho srdci 42 a pod. jinde. Stilistická neobratnost vytvořila tuto větu v hovoru dvou milenců: máte pravdu, nemilujete mne, avšak nyní kdy mne opustíte, já vím, že vás budu milovat 83; nebo: krajina znázorňující deštivou podzimní krajinu, splynula se stěnou 47 (m. obraz znázorňující krajinu). Také zde dosahuje stilistická ležérnost autorova často až hranic směšnosti, na př.: uchylovali se do besídky, aby se líbali, vdechujíce vadnoucí listí 51 (nepromyšlená metonymie); viděl pluhy rolníků, práskajících bičem a vyplašujících hejna koroptví, jež vypečené do zlatova a vonící (!) před prvým soustem rozkrajovala matka v kuchyni na podnose 91 atd. Při časté nejasnosti je ovšem zvlášť zajímavé, že jinde zase je autor až pedanticky důkladný; to tam, kde potřebuje k větě ještě nálepku, příštipku, neboť bez něho by mu patrně nezněla příjemně a nehověla by jeho nastavovací manýře, na př.: všímal si prachu, zvedajícího se za automobilovým kolem, jež se otáčelo 45 atd. Jak mechanicky klade autor spojku *zatím co*, ukazuje na př. tato věta, v níž slovy *zatím co* autor spojuje věci disparátní, nemající přímé časové spojitosti: zažil poslední napětí v plukovní kanceláři, kde zlostný poddůstojník hledal v registratuře jeho dokumenty, zatím co u vedlejšího stolu byly rozděleny sobotní příděly tabáku s žoldem 42. Tu ledabylost slohovou ukazuje i zmatený pořádek slov, na př.: aby tam vyčkal několika zbývajících dní do odjezdu na vojnu 31 m. dní zbývajících; (za záclonami) voněly jodoformové kopretiny v rukou bílých sester, když se skláněly v pláštích nad lůžky vojínů, stižených horečkou malarie, jak andělé 38; omývaje se studenou vodou prodlužoval s ní dotek kůže 193 atd.

A konečně i zbytečně velký počet tiskových chyb ukazuje, že kniha byla dána na veřejnost s péčí nedostatečnou. Namátkou vybírám: jedivným 7 m. jediným, vojíni bojovaly 9, nepatrých 14 m. nepatrných, vzpomínka za zemřelé 17 m. na, pociťuje 26 -íce, moucha zabzučivčí v letu 43, otáčely se Habešané 89, proubouzel 93, s nerůznějími 100, měla 103 m. mělo, pocítivší 117 m. -vši, jejích 123 m. jejich, doprovazel 134 atd.

Všechny tyto vady jsou v románě Nezvalově vyváženy jedinou předností: podivuhodnou vynalézavostí metafor. Právě proto, že žije jen na povrchu věcí, že svět chápe jen potud, pokud se do-

týká jeho smyslů, a že se nezatěžuje snahou pronikati k podstatě věcí, může se autor úplně oddávati živočišnému vnímání, těkati od drobnosti k drobnosti a nikde neutkvívati. Odtud ta nepřebraná záplava obrazů, přirovnání a metafor velmi sytých a účinných. Jsou tu takové krásné drobnosti, jako na př.: zlatá lázeň spánku nebyla s to vyvolati (!) sny 38; viděl Morseův přístroj, z něhož vytékaly dějiny 56; žil blažený, posmrtný život duše, jež se obává reinkarnace 39; cvrčci vrzali o sluneční paprsky 43; a pod. Ale to by snad stačilo na lyrickou báseň, nestačí však na román. V tom chaosu nejrozmanitějších chyb a neobratností budí tato záliba v krásných slovech spíše dojem, že si autor chtěl s nimi jen pohrát, jak to napsal F. Peroutka v cit. referátě, a že pro samá slova zapomínal často na to, že je to jenom materiál, který se může dokonale uplatnit teprve dokonalou stilisací. Jediné, co autor svým prvním románovým dílem tedy dokázal, je věta, kterou jsem položil na začátek svého rozboru: že jeho metoda poetických hříček je zcela nedostatečná, jakmile se jí užije na rozsáhlejší dílo, které vyžaduje také zření na logickou a psychologickou skladbu. Umělcem prózy se Nezval stane, až ho jeho láska k slovům naučí hospodařit jimi, vládnout jimi a nedávat se jimi vléci, až se naučí slova odvažovat a přesně odhadovat jejich význam a až se odhodlá vnikat hlouběji pod své představy, dobývati z nich jejich hlubší souvislost a tu souvislost také přiléhavou a přirozenou formou vyjadřovat. Proti mým výtkám by snad bylo možno namítnouti, že všechny ty nedokonalosti jsou úmyslné, že jsou jedním z novotářských experimentů Nezvalových; že se chce zbaviti tradičních znaků dobré prózy jako zbytečného balastu, že se pokouší o účinnost právě tou jednotvárností a nehotovostí. Avšak nedovedu si ani představit, že by takového dětinství byl schopen autor, o němž proniká názor, že své experimenty myslí vážně, a že by se na moderní umění slovesné měla povýšit slohová neumělost a primitivnost, připomínající velmi živě (v duchu Nezvalových asociací) neohrabanost kvartánských úloh. Proto se mi spíše zdá, že Nezval svou první prozaickou knihu ledabyle odbyl, snad v přepjaté sebedůvěře, že všechno, co napíše, musí být dokonalé. Ale buď si tomu jak buď, jisto je jedno: kdyby se měla moderní česká próza umělá v rukou nejmladších autorů vyvíjeti tímto způsobem (lze-li tu vůbec o vývoji mluvit), nebyla by věru v rukou dobrých.

Jiří Haller.

DROBNOSTI.

KOŠICE. Dr. Jožo Martinka zpracoval svůj výklad místního jména Košice, o němž jsme se zmínili 12, 214, podrobně v Slovenských pohl'. 46, 308 až 320. Uvádí a právem zamítá dřívější výklady z lat. osobního jména Cassius, z maďarštiny a z němčiny, vykládá také něm. jméno Kaschau, v němž by podle jeho soudu mohlo vězeti zaniklé sloven. jméno Košová. Zmiňuje se i o možnosti vykládati jméno Košice známým způsobem jako patronymickou odvozeninu osobního jména Koša, jehož doklady hledá v listinách z r. 1138 a 1214, ale drží se především výkladu ze jména rákosovité rostliny Scirpus lacustris L., sloven. *košica* (s odvozenými hromadnými jmény *košičie, košíča, košičina).* Zajímají nás zejména podrobné zprávy o bažinatém rázu okolí slovenských Košic i poznámky o vzhledu a užitku košice; neméně poznámky o příbuzných místních jmenech na území polském (Koszyce), *českém,* charvátském (Košice), v Bukovině (Koszezuja), v Bulharsku (Košov) a j. Redakce přidala poznámku, podle níž ve jméně Košice vidí tvar patronymický; tento výklad by měl býti doplněn doklady osobního jména Koša (nebo jména podobného) i z oněch slovanských krajů, v kterých se místní jméno Košice také objevuje. Z našich Košic zejména Košice u Plané nad Lužnicí by bylo lze chápati způsobem Martinkovým; leží sice na kopci, ale pod nimi je kraj bažinatý.

KROJOVANÝ. Je opravdu až dojemné, jak se stále vynasnažujeme, abychom se vyjadřovali co možná po německu. Němci mají ozbrojené a neozbrojené sbory, které chodí »uniformiert«; honem musíme míti po nich sbory »krojované« anebo »krojované členstvo Nezávislé jednoty legionářů« (tak na př. v čas. Legie 20. března 1930). Nestačilo by mluviti a psáti po staru prostě o sborech nebo o členstvu v kroji?

OPRAVA.

V článku prof. V. Mathesia v předešlém čísle na str. 118 (11. řádek zdola) má místo výrazu »poslední věta« býti »poslední člen věty«.

Na str. 120 po 16. řádku shora vypadl celý řádek. Ono místo má zníti takto: *Je ještě malá z i m a na to* (čistý pořad objektivní: *Je na to ještě malá zima). Ona chodí jako s l e p i c e na tom* (čistý pořad objektivní: *Ona chodí na tom jako slepice).*

Odpovědný redaktor: prof. dr. Josef Zubatý.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.